

«ΕΠΟΧΗ ΠΟΙΗΣΕΩΣ»: Ο Ν. Ι. ΣΑΡΙΠΟΛΟΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΡΟΜΑΝΤΙΣΜΟΥ

Ὁ Νικόλαος Ἰω. Σαρίπολος (Λάρνακα Κύπρου 1817-Ἀθήνα 1887) ὑπῆρξε διαπρεπὴς νομικός, καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο, ἱκανὸς καὶ δραστήριος δικηγόρος, μὲ συμμετοχὴ στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου. Ἡ σταδιοδρομία του ἦταν ἀρκετὰ ταραγμένη, γνώρισε τιμὲς ἀλλὰ καὶ καταδιώξεις, ἐνῶ γιὰ τὴν ὅλη δράση του καὶ τὶς νομικὲς του ἀπόψεις ἐπέσυρε στὴν ἐποχὴ του πλῆθος ἀπὸ θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ σχόλια.

Μιὰ ἄλλη δραστηριότητά του, μὲ τὴν ὁποία προσεγγίζει τὴ λογοτεχνία καὶ τὴ φιλολογία, μᾶς εἶναι ἐλάχιστα γνωστὴ, παρόλο ποὺ γιὰ τὸ ἴδιο δὲν ἀποτελοῦσε ἀπαιρηγό. Πράγματι, πρὶν ἀκόμη στραφεῖ στὴ νομικὴ ἐπιστήμη, ἐπιδίωξε νὰ κατακτήσει μιὰ θέση στὸ νεοελληνικὸ Παρνασσὸ μὲ τὴν ποίησή του, ἐνῶ σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ, παράλληλα μὲ τὴ νομικὴ, μελετοῦσε συστηματικὰ κλασικοὺς συγγραφεῖς.

Κύρια πηγὴ γιὰ νὰ ἀντλήσουμε πληροφορίες γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ συγκεντρώσουμε τὰ σχετικὰ ἔργα, εἶναι δύο βιβλία, ποὺ ἐκδόθηκαν σχεδὸν ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατό τοῦ Ν. Ι. Σαρίπολου καὶ μὲ ρητὴ ἐντολὴ του. Πρόκειται γιὰ τὰ *Ἀθροβιογραφικὰ Ἀπομνημονεύματα Νικολάου Ι. Σαρίπολου*. Ἐκδίδονται ἐντολῇ αὐτοῦ μετὰ θάνατον ὑπὸ τῆς χήρας αὐτοῦ Ἀριάδνης Σαρίπολου. Ἐν Ἀθήναις, Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Π. Δ. Σακελλαρίου, 1889 καὶ γιὰ τὸ συγκεντρωτικὸ τόμο Νικολάου Ι. Σαρίπολου, *Τὰ μετὰ θάνατον*. Δημοσιευόμενα δαπάνη τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Μαρίας. Ἀθήνησι, Τύποις Ἀλεξάνδρου Παπαγεωργίου, 1890. Συμπληρωματικὰ καὶ διορθωτικὰ στοιχεῖα καθὼς καὶ λίγα ἀκόμη ποιητικὰ κείμενα μᾶς δίνουν τὸ *Προσωπικὸν ἀρχεῖον* Νικολάου Ι. Σαρίπολου. Ταξινομηθὲν καὶ σχολιασθὲν ὑπὸ Μ. Δ. Στασινοπούλου. Πάντειος Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν. Ἀθῆναι 1963, καὶ μερικὰ νεότερα δημοσιεύματά¹.

* Ἡ ἐργασία αὕτη ἀποτελεῖ ἀναπτυγμένη μορφή τῆς εἰσήγησής μου στὴν ἐκδήλωση: «Τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ ἡ οἰκογένεια Σαρίπολου» (Αἴθουσα Τελετῶν Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 8 Μαρτίου 1991).

1. Τὰ ποιήματα τοῦ Ν.Ι.Σ. πρωτοπαρουσιάστηκαν δημόσια μετὰ τὸ θάνατό του ἀπὸ

Στὰ 'Απομνημονεύματά του ὁ Ν. Σαρίπολος ὀρίζει ὡς χρόνο ἔναρξης τοῦ «ποιητικοῦ του σταδίου» τὸ 1839: «Μόνος ἐπὶ γῆς [μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του], κατελήφθην ὑπὸ μελαγχολίας, ἥτις ἀνέπτυξεν ἐν ἐμοὶ οἰονεῖ τινα πρὸς τὴν ποίησιν κλίσιν, πρὸς τὴν ποίησιν, ἥτις ὅλως ξένη μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἦν μοι»².

Ἡ πραγματικότητα, ὅμως, τὴν ὁποία εἶτε εἶχε λησμονήσει³, εἶτε ἡθελημένα παραποιῶσε, ἦταν διαφορετική. Στὸ ἀρχεῖο του ἔχουν διασωθεῖ ποιητικά του πρωτόλεια, ποὺ φανερώνουν ὅτι τουλάχιστον ἀπὸ τὸ 1834 ἔγραφε ποιήματα.

Τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπωςδὴποτε, δὲν μεταβάλλεται. Ὁ Σαρίπολος τὸ 1839 ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ τὴν υποχρέωση πρὸς τὸν πατέρα του νὰ σπουδάσει ἱατρική, στὴν ὁποία δὲν εἶχε ἰδιαίτερη κλίση, ἀλλὰ πίστευε ὅτι ἦταν ἡ μόνη ἐπιστήμη ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἀσκήσει ἐλεύθερα στὴν Κύπρο. Ἀποφάσισε, λοιπόν, νὰ ἀφοσιωθεῖ στὴν ποίηση καὶ μὲ τὴν μεθοδικότητα καὶ ὁργάνωση, ποὺ χαρακτήριζε ὅλες του τὶς πράξεις, προσπάθησε νὰ ἀκολουθήσει τὸν τύπο τοῦ ρομαντικοῦ ποιητῆ τῆς ἐποχῆς. Ταξίδεψε ἀρκετὰ στὴ Μεσόγειο, σὲ τόπους ποὺ θὰ τοῦ ἔδιναν «ὕλη καὶ ἀφορμὲς» γιὰ τὴν ποίησιν⁴. Στὸ ταξίδι του αὐτὸ διακρίνουμε, βέβαια, τὸ πρότυπο τῶν βυρωνικῶν ἡρώων, ποὺ ἀνήσυχτοι καὶ ἀνικανοποίητοι διέσχισαν τὴν Εὐρώπη, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀντίστοιχων Ἑλλήνων, τοῦ Ὁδοιπόρου καὶ τοῦ Περιπλανώμενου, τῶν ἀδελφῶν Σούτσων.

Στοὺς τελευταίους αὐτοὺς ποιητές, διάσημους στὴν ἐποχὴ τους καὶ παραδείγματα πρὸς μίμηση πολλῶν ποιητικῶν νεοσσῶν, δὲν παρέλειψε ὁ Σαρίπολος

τὸ γαμπρό του φιλόλογο Παναγιώτη Ι. Φέρμπο στὸ «Φιλολογικὸ Σύλλογο Παρνασσό», στίς 17 Ὀκτωβρίου 1889. (Βλ. Π. Ι. Φέρμπος, «Ὁ Σαρίπολος ὡς ποιητής», *Παρνασσός*, τόμ. 13 (1890), σ. 109-125). Ὁ ἴδιος βοήθησε τὴ Μαρία Ν. Σαριπόλου στὴν ἐκδοση τοῦ τόμου *Τὰ μετὰ θάνατον*, ὅπου στίς σ. 3-145 δημοσιεύονται 66 ποιήματα. Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα ἔγραψαν ἀργότερα οἱ: Θεόδωρος Α. Κριεζῆς, «Νικόλαος Ι. Σαρίπολος [Ὁ νομομαθὴς καὶ ὁ ποιητής]», *Νέα Ἑστία*, τόμ. 61, τεύχ. 711, 15.2.1957, σ. 241-244· Κ. Χρυσάνθης, «Τὸ ποίημα “Ἡ ἐμφάνισις τῆς πατρίδος μου” τοῦ Νικολάου Ι. Σαριπόλου», *Κυπριακαὶ Σπουδαί* (Λευκωσίας), τόμ. ΛΔ' (1970), σ. 199-208 [δημοσιεύει τὸ ὁμότιτλο ποίημα]· Ἀναστ. Ε. Κοφινιώτης, «Νικ. Ι. Σαριπόλου Κυπρίου, λογογραφικὰ καὶ ποιητικὰ δοκίμια», *Παρνασσός*, τόμ. 17, ἀρ. 4, Ὀκτώβριος-Δεκέμβριος 1975, σ. 600-607 [ἀναδημοσιεύει τὸ ποίημα «Ἡ ἐμφάνισις τῆς πατρίδος μου» καὶ τὸ ἀνέκδοτο «Σάτυρα. Ἡ ἐγκύκλιος τῶν Δημογερόντων τῆς Κύπρου»].

2. *Αὐτοβιογραφικὰ Ἀπομνημονεύματα*, β.π., σ. 25.

3. Στὰ *Ἀπομνημονεύματά του* (β.π., σ. 7 καὶ 68) τονίζει ὅτι ἄρχισε νὰ γράφει τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς του στίς 12/24 Αὐγούστου τοῦ 1863 καὶ μέσα σὲ 7 μόνο μέρες κατέγραψε ὅσα θυμόταν. Ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1863 τὰ *Ἀπομνημονεύματα* ἀποκοτοῦν μορφή ἡμερολογίου μὲ σύγχρονες μὲ τὰ γεγονότα ἀλλὰ ὄχι πικνὲς καταγραφές. Ἐπισημαίνω, πάντως, ὅτι τὰ προόριζε γιὰ δημοσίευση μετὰ τὸ θάνατό του (στὸ ἴδιο, σ. 227).

4. Στὸ ἴδιο, σ. 26.

νά δείξει τὰ ἔργα του, μόλις ἔφτασε στὴν Ἀθήνα. «*Ἡ πρὸς τὴν ποίησιν κλίσις μου ἐπεσφραγίσθη διὰ τῆς ψήφου τῶν δύο Σούτσων*», ἔγραψε σὲ ἓνα θεῖο του ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὶς 10 Νοεμβρίου τοῦ 1839, «*ἤθελα καταντήσῃ εἰς περιαντολογίαν ἐὰν Σὰς ἐξέθετα τὰς ὅσας μ' ἔδωσαν βεβαιώσεις περὶ τῶν καλῶν ἐλλπίδων, τὰς ὁποίας οἱ ἐλευθεροὶ τῆς Ἑλευθερίας ἀοιδοὶ συνέλαβον περὶ ἐμοῦ, ὡς πρὸς τὴν εὐδοκίμησιν εἰς τὸ νέον ποιητικόν μου στάδιον. Δὲν μένει πλέον καμμία ἀμφιβολία περὶ τῆς κλίσεώς μου ταύτης [...]*»⁵.

Καλὲς κριτικές, σύμφωνα πάντα μὲ τὰ ὅσα γράφει ὁ Σαρίπολος, δέχτηκε καὶ στὴν Κέρκυρα, ὅπου σχετίστηκε μὲ τὸν Διονύσιο Σολωμὸ καὶ τὸν Ἰωάννη Ζαμπέλιο, οἱ ὁποῖοι ἄκουγαν «*εὐμενῶς*» τὰ «*ποιητικὰ του ψελλίσματα*» καὶ τὸν ἐμψύχωναν⁶.

Τέλος, ἔφτασε στὸ Παρίσι, ὅπου ἤδη ἀπὸ τὸ 1837 εἶχε ἀρχίσει τὶς σπουδές του. Ἐκεῖ ἀνακοίνωσε τὴν πρόθεσή του νὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἱατρικὴ στὸ φίλο καὶ προστάτη του Ἰωάννη Κωλέττη, πρεσβευτὴ τότε στὴ Γαλλία. Ὁ ὀξυδερκὴς πολιτικὸς διέκρινε στὸν φιλομαθὴ νέο ἓνα μελλοντικὰ χρήσιμο γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπιστήμονα καὶ τὸν ἔστρεψε μὲ σοβαρὰ ἐπιχειρήματα στὴ σπουδὴ τῆς νομικῆς, προσφέροντάς του παράλληλα τὴν προστασία του γιὰ τὴν ἐπαγγελματικὴ του ἐξέλιξη⁷.

Εἶναι βέβαιο ὅτι ἀπὸ τὴ στροφὴ τοῦ Σαρίπολου ὠφελήθηκε ἡ ἐπιστήμη. Τί ἔχασε ἡ λογοτεχνία δὲν μποροῦμε μὲ τὴν ἴδια εὐκολία νὰ τὸ μετρήσουμε· ὥστόσο ἀπὸ τὰ ποιητικὰ δείγματα ποὺ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι ἡ ποίηση δὲν ἦταν τὸ στάδιο ποὺ θὰ τὸν δόξαζε.

Στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν, εἴτε ἐπειδὴ ἡ ποιητικὴ του εὐαίσθησία ὑποτάχθηκε στὴ νομικὴ μεθοδολογία, εἴτε ἐπειδὴ οἱ βιοτικὲς μέριμνες μείωσαν δραστικὰ τὸν ἐλεύθερο χρόνο του, εἴτε ἐπειδὴ ὁ τίτλος τοῦ καθηγητῆ καὶ τὸ δικηγορικὸ ἐπάγγελμα δὲν συμβιβάζονταν κατὰ τὴ γνώμη του μὲ τὸν τίτλο τοῦ ποιητῆ, παραμέρισε σταδιακὰ τὴν ποίηση, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ τὴν ἐγκαταλείψει ἐντελῶς. Θεωροῦσε, ἄλλωστε, τὴ λογοτεχνικὴ δημιουργία ἓνα εἶδος παραδείσου πνευματικῶν ἀπολαύσεων, στὸν ὁποῖο ἐβρίσκει καταφύγιο καὶ παρηγοριὰ τὶς ὥρες τῆς δυστυχίας του, ἰδιαίτερα στὰ νεανικὰ του χρόνια⁸. Ἀργότερα, λοιπόν, ἐπιτυχημένος ἐπαγγελματικὰ καὶ εὐτυχησμένος οἰκογενειάρχης, δὲν αἰσθανόταν τὴν ἀνάγκη τέτοιαις διεξόδου.

5. *Προσωπικὸν Ἀρχεῖον*, ὅ.π., σ. 33.

6. *Αὐτοβιογραφικὰ Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., σ. 27.

7. Γιὰ τὴν ἀποφασιστικὴ συμβολὴ τοῦ Ἰω. Κωλέττη στὴν ἐπιλογὴ τῆς νομικῆς βλ. *Αὐτοβιογραφικὰ Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., σ. 23-24, 28-29. Τὴν προτίμησή του, πάντως, στὴν ἐπιστήμη αὐτὴ εἶχε ἐκφράσει ὁ Σαρίπολος καὶ λίγο νωρίτερα στὸ γράμμα πρὸς τὸ θεῖο του (βλ. σημ. 5).

8. *Αὐτοβιογραφικὰ Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., σ. 31-32.

Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας διαπιστώνουμε ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ποιημάτων του γράφτηκε ὡς τὸ 1849 (περίπου ὡς τὴ γέννηση τῆς πρώτης του κόρης), ἐνῶ λιγότερα γράφτηκαν σὲ μιὰ δεύτερη περίοδο («ἐμπνευσης»), στὰ χρόνια 1860-1866. Τὸ τελευταῖο, πάντως, δημοσιευμένο του ποίημα χρονολογεῖται 6/18 Δεκεμβρίου 1886, ἕνα μόλις χρόνο πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του. Ὁ Σαρίπολος διαφύλαξε μὲ ἐπιμέλεια τὰ κείμενά του, ποὺ φαίνεται ὅτι ἦταν γνωστὰ μόνο σὲ ἕνα μικρὸ κύκλο συγγενῶν καὶ φίλων. Ὁ ἴδιος εἶχε ἀποφασίσει νὰ μὴν ἐπιτρέψει τὴ δημοσίευση τῶν ποιημάτων του, ὅσο ζοῦσε⁹. Μὲ ρητὴ ὅμως ἐντολὴ πρὸς τὴν κόρη του Μαρία τῆς ζήτησε νὰ ἐπιμεληθεῖ τὴν ἐκδόσή τους μετὰ τὸν θάνατό του¹⁰, ἐπειδὴ τοῦ εἶχαν δώσει μεγάλη εὐχαρίστηση, τόσο κατὰ τὴ σύνθεσή τους ὅσο καὶ μὲ τὴν κατοπινὴ τους ἀνάγνωση, ἂν καὶ ἀμφισβητοῦσε —ἀπὸ κριτικὴ διάθεση ἢ ἀπὸ μετριοφροσύνη— τὴν καλλιτεχνικὴ τους ἀξία.

Τὰ δημοσιευμένα καὶ γνωστὰ μας ποιήματά του εἶναι μόλις 78¹¹. Ἀπὸ

9. Τὸ 1863 δημοσίευσε τὴ μετάφραση: «Τὸ τελευταῖον ἄσμα τοῦ Βύρωνος. Ἐπιγραφομενον. Σήμερον συμπληρῶ τὸ τριακοστὸν ἔκτον τῆς ἡλικίας μου ἔτος», *Πανδώρα*, τόμ. 13, φυλλ. 309, 1.2.1863, σ. 531, προλογίζοντας μὲ τὰ ἑξῆς: «Υπῆρξέ ποτε καὶ δι' ἐμὲ ἐποχὴ ποιήσεως, διάφορος ὅμως τῶν συγχρόνων νεοσσῶν τῶν Μουσῶν δὲν ἔδωκά ποτε ἀσχολίαν τοῖς τυπογράφοις, ἀλλὰ, ἐξ ἰδιοτροπίας ἴσως καὶ τοῦτο, μόνον μετὰ θάνατον θέλω ἐπιτρέψει τὴν δημοσίευσιν τῶν ποιητικῶν μου ἔργων, ἂν ταῦτα κριθῶσι δημοσιεύσεως ἀξία ὑπὸ κριτῶν ἀφιλοπορώσων καὶ ἀδεκάστων. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῷ προλαβόντι φυλλαδίῳ ἔδημοσίευσας μετάφρασιν τοῦ ὑστάτου ἁσματος τοῦ κύκνου τῆς Ἀλβιώνος, ὅπερ κἀγὼ ἐν ἡλικίᾳ 23 ἐτῶν μετέφρασα, ἐπίτρεψον μοι, ἂν ἐγκρίνης, τὴν δημοσίευσιν τῆς μεταφράσεώς μου πρὸς ἀντιπαραβολήν. Ἐσπούδασα οὐ μόνον τὸ μέτρον καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ Βύρωνος νὰ μεταφέρω εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ λέξιν πρὸς λέξιν νὰ μεταφράσω. Χαῖρε φίλε, καὶ σοὶ εὐγνωμονῶ διότι οὕτως ἐδόθη μοι ἀφορμὴ ἀπὸ τῶν σημερινῶν ἔργων μου νὰ ρίψω ἐν βλέμμα ἀναμνήσεως πρὸς τῆς ἀνθηρᾶς νεότητός μου τοὺς χρόνους, δὲ ἐν Παρισίῳ σπουδάζων τῆς Θέμιδος τὴν πλάστιγγα ἔστεφον μὲ τὰ ἄνθη τοῦ Παρνασσοῦ. Σημειῶνω ὅτι τὸν προηγούμενον φυλλάδιον τῆς *Πανδώρας* (φυλλ. 308, 15.1.1863, σ. 509-510), εἶχαν δημοσιευθεῖ: «Οἱ τελευταῖοι στίχοι τοῦ Λόρδου Βύρωνος κατὰ τὴν ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ λεκτικῆν μετάφρασιν τῆς ἑλλογίμου κ. Ραλλοῦς Ζ. Στρούμσκην. Στιχοῦργηθέντες ὑπὸ Η. Τανταλίδου». Τὴ μετάφραση τοῦ Σαρίπολου ἀλλὰ καὶ τὸ γενικότερο θαυμασμό του γιὰ τὸν Byron σχολιάζει ἡ Εὐγενία Κεφαλληνάου στὴν ἀνέκδοτη διδασκαρικὴ τῆς διατριβῇ Ὁ Lord Byron στὴν Ἑλλάδα. Ἡ παρουσία του στὴ νεοελληνικὴ πνευματικὴ ζωὴ κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα. Ἀθήνα 1986, σ. 349-352. Ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὴν εὐχαριστῶ γιὰ τὴ σχετικὴ πληροφορίαν.

10. Βλ. σχετικὰ τὸν «Πρόλογον» στὰ *Μετὰ θάνατον*, ὁ.π., σ. ε'—η'.

11. Τὰ δημοσιευμένα ποιήματα τοῦ Σαρίπολου ἀποτελοῦν ἕνα μέρος μόνο (τὸ μεγαλύτερο;) τῆς συνολικῆς παραγωγῆς του. Ὁ Ἀ. Κορινιώτης (ὅπου καὶ στὴ σημ. 1, σ. 600), ἀναφέρει ὅτι εἶχε στὴν κατοχὴ του, «τόμο δλοδεκαμίνο ἐκ 372 χειρογράφων σελίδων μὲ τὸν τίτλον *Λογογραφικά καὶ ποιητικά δοκίμια* (1838-1849 καὶ τινα μέχρι 1860-1866). Τὰ κείμενα εἶναι μὲ λεπτοτάτην, καθαρὰν, ὁμοιόμορφον γραφὴν, πολλὰ δὲ ἔχουν ἀρεθῇ μὲ τὰς βελτιώσεις τῆς πρωτοτύπου ἐμπνεύσεως. Μέρος ἐξ αὐτῶν εἶχον δημοσιευθῇ, κατ' ἐγγράφον ἐντολὴν του, εἰς τὰ «*Μετὰ θάνατον*» 1890». «Ἄν κατόρθωσα ὡς τώρα νὰ ἐντοπίσω τὸν τόμο αὐτὸ ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ Κορινιώτη (πέθανε τὸ 1980).

αὐτὰ πέντε εἶναι γραμμένα στὰ γαλλικά καὶ ἔξι εἶναι μεταφράσεις: τέσσερεις ὠδὲς τοῦ Ὅρατίου, ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν *Ἐλευθερωμένη Ἱερουσαλήμ* τοῦ Τορκουάτο Τάσο καὶ τὸ τελευταῖο ποίημα τοῦ Μπάυρον. Στὰ θέματα τοὺς διακρίνουμε τὴν ἱστορικὴ διάσταση, τὴν ἀναπόληση τοῦ λαμπροῦ παρελθόντος καὶ τὴν ἀπαισιοδοξία γιὰ τὴ σύγχρονη ἐποχὴ, τὴν ἔκφραση προσωπικῶν συναισθημάτων, τὸν πόθο τῆς ἐλευθερίας, τὰ ὑψηλὰ ἰδανικά, τὸν πατριωτισμό, τὸ βαθὺ θρησκευτικὸ αἶσθημα, ὅλα χαρακτηριστικὰ τοῦ ρομαντισμοῦ ποὺ δέσποζε στὴ λογοτεχνία καὶ γενικότερα στὴν πνευματικὴ ζωὴ. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ σημειώσουμε ὅτι δὲν παρασύρεται σὲ μιὰν ἄκριτη μίμηση ἀλλὰ προσαρμύζει αὐτὰ τὰ γνωστὰ ρομαντικὰ θέματα σύμφωνα μὲ τὶς ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς τοῦ ἀξίες: ἀπὸ τὴ μελαγχολία δὲν καταλήγει στὴν πεισιθάνατη ἀπαισιοδοξία, ἐνῶ σταθερὸ καταφύγιο ἔχει τὴ μελέτη, τὴ θρησκευτικὴ πίστη καὶ τὴν πατριδολατρία. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὕτῃ χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ παρακάτω στίχοι τοῦ ἀπὸ τὸ ποίημα «Αἱ Ἀπόκρῶ μου» μὲ τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν πρώτη στροφὴ —τυπικὴ τοῦ ρομαντικοῦ μοτίβου τῆς νεανικῆς μελαγχολίας— καὶ στὴν ὕμνηση, ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς παρηγοριᾶς ποὺ βρίσκει ὁ ποιητής:

α'

*Εἰς τὴν λύπην πόσον εἶναι ἡ ψυχὴ μου βυθισμένη,
καὶ ἀπὸ τῶν ἐγκοσμίων ὅλως ἀποχωρισμένη!
Νέος εἶμαι, καὶ τοῦ γήρως αἱ κατάφυχοι ἡμέραι
μοῦ ἐνέκρωσαν τὸ σῶμα·
τῆς νεότητός μου τάνθος διαβαίν' ὡς μαῦρ' ἐσπέραι,
καὶ ἀνῆρ δὲν εἰμ' ἀκόμα.*

η'

*Ἐν ἀρχῇ τοῦ βίου εἶχον καὶ ἐγὼ μυρία πάθη
πλούτου, δόξης καὶ ἐρώτων·
τώρα πλὴν ἡ φαντασία τῶν τοιούτων καὶ ἐχάθη
καὶ ἐσβέσθη χωρὶς κρότον.
Ἐν καὶ μόνον μέγα πάθος βασιλεύει 'ς τὴν ψυχὴν μου,
κ' εἶν' ὁ πόθος τῆς παιδείας·
κ' ἐν ᾧ εἶμαι εἰς τὸν κόσμον, χωρισμένην τὴν ζωὴν μου
ἔχω ἀπ' ἐπιθυμίας....¹²*

12. Τὰ μετὰ θάνατον, β.π., σ. 3,4-5.

“Ένας διδακτισμός έμμεσα ή άμεσα διατρέχει τήν ποιήσή του. ‘Η λύρα του ήχει για νά διαφυλάξει στή μνήμη ένα σημαντικό γεγονός: «‘Η ανακομιδή τών λειψάνων τοῦ Ναπολέοντος», «ΚΕ’ Μαρτίου ή τά γενέθλια τῆς ‘Ελλάδος», «Σύνταγμα» κ.ά. Σέ άλλα ποιήματα του προβάλλεται ή περιγραφή τοῦ τοπίου πού ἀνακαλεῖ στή μνήμη μεγάλα ἱστορικά γεγονότα: «‘Η Κωνσταντινούπολις», «Μία νύξ ἐν ‘Αθήναις», «Τά μνημεῖα τῆς Ρώμης». Λίγα σχετικῶς ἀπό τά δημοσιευμένα ποιήματά του ἀναφέρονται στήν ἰδιαίτερη πατρίδα του, τήν Κύπρο, πιθανότατα ἐπειδὴ θέλει νά ἐκφράσει μὲ τοὺς στίχους του πνεῦμα ἐθνικὸ καὶ ὄχι τοπικό, καθὼς ὁραματίζεται τήν ἀπελευθέρωση ὅλων τῶν ὑπόδουλων σὲ Τούρκους καὶ ‘Αγγλους ἐλληνικῶν ἐδαφῶν. ‘Ελάχιστα ποιήματά του ἔχουν ὡς θέμα τους τὸν ἔρωτα καὶ τήν οἰκογένεια, ἐνῶ ἀντίθετα ἀρκετὰ ἀπευθύνονται σὲ φίλους: τὸν ‘Ιωάννη ‘Ισιδωρίδη Σκυλίτση, τὸ Γεώργιο ‘Ανδρεάδη, τὸν ‘Ιωάννη Κωλέττη, τὸν Φελῖξ Ντεεκ, τὸ Θεόδωρο ‘Ορφανίδη κ.ά.

‘Αξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ἕνας προσωπικὸς ἀξομολογητικὸς τόνος διαπνέει τὰ περισσότερα ποιήματά του, πού ἔχουν ὡς ἀφετηρία διάφορα ἐπεισόδια τῆς ἀτομικῆς του ζωῆς. ‘Ενδιαφέρον παρουσιάζουν ὅσα περιέχουν ἀναφορὲς στήν ποιητικὴ δημιουργία: «‘Ο ἐν τῇ ξένη ποιητῆς», «‘Η ζωὴ τοῦ ποιητοῦ», «Εἰς ἑαυτόν», «Εἰς τὸ λεύκωμα νέου ποιητοῦ», «Ποιητῆς νομικός». Στὸ τελευταῖο αὐτὸ —γραμμéνο στὸ Παρίσι τὸ 1844, λίγους μῆνες πρὶν νά πάρει τὸ διδακτορικὸ του δίπλωμα— σχολιάζει τὴ διπλὴ του ιδιότητα, τοῦ ποιητῆ καὶ τοῦ νομικοῦ, καὶ μὲ πλάγιο τρόπο ἐκφράζει τήν ἀπογοήτευσή του γιὰ τὴ δικαιοσύνη τῆς σύγχρονῆς του ἐποχῆς:

γ’

—Τῆς ποιήσεως τὰ δῶρα, πῶς; ἡ Θέμις καταστρέφει;
 πῶς; ἡ Θέμις ἀνακόπτει τὰ τεμένη τῶν Μουσῶν;
 Τῶν λαῶν οἱ νομοθέται τῶν Μουσῶν δὲν ἦσαν βρέφη;
 ὁ ‘Ορφεύς, ὁ Αἰνός, Σόλων,
 ὁ Ἀνκοῦργος καὶ ὁ Μίνως εἰς ἡχοὺς τερνῶν ἐπῶν
 δὲν ἐποίησαν τοὺς νόμους τῶν ἀρχαίων λαῶν ὅλων;

δ’

—‘Επεσκέπτοντο αἱ Μοῦσαι τοὺς ‘Ελλάδος νομοθέτας,
 ἀλλὰ νῦν ἐν λαβυρίνθοις νέα Θέμις κατοικεῖ,
 καὶ αἰνίγματα συντάττει, ὅχι νόμους εὐεργέτας.
 Τειρεσίας καὶ Εὐμόλπους

ἀντὶ Λίνων καὶ Ὁρφέων τώρα μύστας της ζητεῖ,
ζητεῖ μάντεϊς ἐρευνῶντας τῶν βαράθρων της τοὺς κόλπους¹³.

‘Ο Σαρίπολος ἔχει κλασικὴ παιδεία, γνωρίζει τὴν ἀρχαία λογοτεχνία καὶ τοὺς μεγάλους συγγραφεῖς τῆς Δύσης¹⁴, ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ ἔχει διαβάσει ἀρκετὰ καὶ κυρίως νὰ κατανοεῖ σὲ βάθος τὴ σύγχρονή του λογοτεχνία, τὴν ὁποία μάλιστα ἀντιμετωπίζει κάποτε ἀρνητικά. Γιὰ παράδειγμα, διακρίνουμε καὶ σ’ αὐτὸν τὴ συχνὴ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἀρνητικὴ κρίση ἀρκετῶν Ἑλλήνων λογίων γιὰ τὸ μυθιστόρημα, ὅτι πρόκειται δηλαδὴ γιὰ ἀνάγνωσμα βλαβερὸ γιὰ τὰ ἥθη¹⁵. Ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι Ἀθηναῖοι ρομαντικοί, δὲν στηρίζεται στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνικὴ παράδοση τοῦ διαμορφώθηκε μέσω τοῦ Βυζαντίου. Ἄν καὶ εἶχε ἔρθει σὲ ἐπαφὴ καὶ θαύμαζε τὸν Σολωμὸ καὶ ἄλλους Ἑπτανήσιους λογοτέχνες, φαίνεται νὰ ἀγνοεῖ ἔργα σημαντικὰ ποὺ συνετέλεσαν στὴν δημιουργία τῆς ποίησης τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς, κυρίως τὴν κρητικὴ λογοτεχνία καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι.

Εὐκόλα ἀνιχνεύουμε τὰ πρότυπά του: εἶναι οἱ Ἀθηναῖοι ποιητές, οἱ Σοῦτσοι κυρίως, ἐνῶ φιλτραρισμένη μέσα ἀπὸ τοὺς στίχους τοὺς ἀφομοιώνει τὴ γαλλικὴ ρομαντικὴ ποίηση, γιὰτὶ στὸ ἔργο του δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι στὰ χρόνια ἰδιαίτερα τῶν σπουδῶν του στὴ Γαλλία μελετοῦσε καὶ τὴν ποίηση τῶν συγχρόνων του. Τὸ μόνο ὄνομα ξένου ρομαντικοῦ ποιητῆ ποὺ ἐμφανίζεται σχετικὰ συχνὰ σὲ κείμενά του εἶναι τοῦ Μπάυρον.

Ἡ ἐπίδραση ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ Σχολὴ εἶναι φανερὴ καὶ στὴ γλώσσα του, ἀκαραία, δύσκαμπτη καθαρεύουσα, κάποτε μὲ λάθη καὶ ἀκυρολεξίες, σχεδὸν ἀντιποιητικὴ. Ἀργότερα, ἄλλωστε, γιὰ τὴ γλωσσικὴ μορφή ὄχι τῶν ποιημάτων.

13. Στὸ ἴδιο, σ. 104-105.

14. Ἐνδεικτικοὶ εἶναι οἱ κατάλογοι τῶν βιβλίων ποὺ παραγγέλλει (*Προσωπικὸν Ἀρχεῖον*, ὁ.π., σ. 35, 43, 292-293), καθὼς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων (ἐκτὸς φυσικὰ ἀπὸ τοὺς νομικοὺς), στοὺς ὁποίους κάνει συχνὰ ἀναφορὰς σὲ ἄρθρα καὶ μελέτες του: πλεονάζουν οἱ ἀρχαῖοι καὶ οἱ ἱστορικοί.

15. Βλ. γιὰ παράδειγμα: «ἀγαθὴ τύχη τὰ ὀλίγα ταῦτα βιβλία [ποὺ εἶχε στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1830] ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι τῆς Ἑλλάδος συγγραφεῖς καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ τοῦ Κούμα συγγράμματα, διότι εὐτυχῶς κατ’ ἐκείνους τοὺς χρόνους δὲν εἶχεν εἰσεῖ ἀναπτυχθῇ τὸ μυθιστορικὸν ἐν Ἑλλάδι εἶδος, ἐνθυμοῦμαι μάλιστα ὅτι ἀναγνὼνς τότε τὸν Λέανδρον τοῦ Σούτζου, μετ’ ἀποστροφῆς ἔρριπα αὐτὸν μακρὰν ἐμοῦ, διότι κακὰ περιεῖχεν ὡς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἀρχὰς μου διδάγματα». Ἐπίσης, ἀναφερόμενος στὴν ἐκπαίδευση τῶν θυγατέρων του γράφει: «Ἐπιμελῶς ἐπεστάτησα ἵνα βιβλίων χρησίμων τὴν ἀνάγνωσιν ὀνήσιμον εὐρίσκωσιν, ὥστε τοῦ ἥθους ἅπαξ μορφωθέντος οὐδέποτε ἐπιθυμοῦσιν ἀναγνώσεις ματαιάς, ἥτιον δὲ μάλιστα μυθιστορημάτων καὶ ἄλλων ἐπιβλαβῶν διὰ τὰ ἥθη βιβλίων». (Ἀυτοβιογραφικὰ Ἀπομνημονεύματα, ὁ.π., σ. 15 καὶ 276).

των ἄλλὰ τῶν μελετῶν καὶ τῶν ἄρθρων του τὸν σατίρισε ἀνελέητα ὁ Ροῦδης μὲ τὴ δική του ἀστραφτερά κομπή καὶ καλλιεργημένη καθαρεύουσα¹⁶.

Στὰ ἐλάχιστα ποιήματα ποὺ ἡ γλώσσα του γίνεται ἀπλούστερη, ἡ ποιητική διαφορά εἶναι φανερή, ὅπως γιὰ παράδειγμα στὸ ποίημα «Πρὸς τὴν φίλην μου κοιμωμένην» (1846):

α'

Ὁ γλυκὺς ὕπνος τὰ βλέφαρά σου
κρατεῖ κλεισμένα, καλή μου φίλη,
παίζει ὁ Ζέφυρος 'ς τὰ μαλλιά σου,
ὁ Ἔρως κάθεται εἰς τὰ χεῖλη.

β'

ὦ! μὴ ξυπνήσης ἀκόμη, μεῖνε
'ς αὐτὴν τὴν θέσιν καὶ μὲ μαγεύεις!
τὸ πρόσωπόν σου 'ς τὸ στήθος κλίνει,
ὦ, 'ς τὴν ψυχὴν μου σὺ βασιλεύεις¹⁷.

Συνολικὰ τὰ ποιήματά του θὰ πρέπει νὰ τὰ δοῦμε, κυρίως, ὡς δείγματα εὐγενικῆς φιλοδοξίας γιὰ λογοτεχνικὴ δημιουργία. Σὲ λίγα κατορθώνει νὰ ξεπεράσει τὸ ἐπίπεδο τῆς πρόθεσης νὰ στιχουργήσει καὶ νὰ φτάσει στὴ δημιουργία· ἡ ἔμπνευση καὶ τὸ ταλέντο του δὲν εἶναι ἀνάλογα μὲ τὴ βούλησή του.

Στὴν κρίση μας αὐτὴ, ὅμως, θὰ πρέπει νὰ συνεκτιμήσουμε ἓνα ἄλλο βασικὸ στοιχεῖο, ποὺ δὲν μεταβάλλει τὴν ἀξιολόγηση τοῦ ἔργου του γιὰ τὸ σύγχρονο ἀναγνώστη ἀλλὰ ἔχει ἀποφασιστικὴ σημασία γιὰ τὴν ἱστορικὴ τοποθέτηση τοῦ δημιουργοῦ. Ἐνα πολὺ μεγάλο μέρος τῆς ποίησης ποὺ γραφόταν, κυκλοφοροῦσε, διαβαζόταν καὶ ἔθελγε τοὺς ἀναγνώστες τὴν περίοδο ἐκείνη, δὲν βρισκόταν σὲ ὑψηλότερο ἐπίπεδο. Ἐπομένως, οὔτε πρότυπα ἢ κίνητρα ἔδινε γιὰ ἄλλης ποιότητος δημιουργία, οὔτε καλλιεργοῦσε δέος στοὺς νεότερους ποιητὲς γιὰ τὴν ἀναμέτρηση μὲ τοὺς καθιερωμένους. Εὐστοχα ἐπισημαίνει ὁ Λίνος Πολίτης ὅτι ὅταν μιλοῦμε γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ρομαντικὴ ποίηση πρέπει ἀπὸ τὰ δύο ὅπλα τῆς κριτικῆς νὰ ἀφήσουμε νὰ ἀτονήσει κάπως ὁ ἔλεγχ-

16. Βλ. Ἐμμ. Ροῦδης, «Πολιτικὴ μελέτη ἐπὶ τῆς ὑπὸ Ναπολέοντος Γ' Ἱστορίας τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ὑπὸ Ν. Ι. Σαριπόλου» καὶ «Ἀπάντησις εἰς τὸν κ. Σαρίπολον», *Ἀπαντα*. Τόμ. Α', «Ἐρμῆς», Ἀθήνα 1978, σ. 42-45 καὶ 46-59. Ὁ Ροῦδης σατίρισε τὸ Σαρίπολο καὶ ἀπὸ τίς στῆλες τοῦ *Ἀσμοδαίου* (1875-1876).

17. *Τὰ μετὰ θάνατον*, ὁ.π., σ. 117.

χος καὶ νὰ καλλιεργήσουμε περισσότερο τὴν κατανόηση καὶ τὴ συμπάθεια¹⁸.

Ἄν ὅμως ὁ Σαρίπολος κράτησε τὶς ποιητικὲς τοῦ ἐμπνεύσεως στὴν ἀφάνεια, πρόβαλε ἕνα ἄλλο στοιχεῖο τῆς παιδείας του, ὃχι ἐπιδεικτικά, ἀλλὰ ὡς ἀναπόσπαστο μέρος τῆς πνευματικῆς του συγκρότησης, ὡς στοιχεῖο ποὺ διαμόρφωσε τὴ σκέψη καὶ τὸ ἔργο του. Πρόκειται γιὰ τὴ φιλολογικὴ του παιδεία, ἡ ὁποία στηρίχτηκε σὲ ἀδιάκοπη μελέτη μὲ συστηματικὲς σπουδὲς ἀλλὰ καὶ κοπιαστικὴ αὐτομόρφωση.

Ἐπισημαίνω ὅτι ἂν μπορούμε νὰ διακρίνουμε μιὰ κυρίαρχη ἰδέα, ποὺ νὰ τὸν κατέχει ὁλοκληρωτικά, αὐτὴ εἶναι τὸ πάθος τῆς παιδείας, μὲ κύριο ἄξονα τὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων κλασικῶν. Τὸ θέμα αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται στὰ Ἀπομνημονεύματά του, ὅπου τονίζει: «μόνος ἀληθῆς καὶ μόνιμος πλοῦτός ἐστιν ἡ παιδεία», «ἡ τῶν ἀρχαίων μελέτη γῆς ἐριβόλακος ἐπιμελής ἐστι καλλιέργεια»¹⁹ κ.ἄ. Ἀνάλογες σκέψεις τοῦ ἐμφανίζονται καὶ στοὺς στίχους του, ἐνῶ τὸ ζήτημα τῆς παιδείας (καὶ ὃχι μόνο τῆς πανεπιστημιακῆς) τὸν ἀπασχολεῖ ιδιαίτερα στὶς μελέτες του²⁰.

Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι στὰ Ἀπομνημονεύματά του γράφει πολὺ περισσότερα γιὰ τοὺς δασκάλους τοῦ τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων καὶ ὃχι γιὰ τὶς νομικὲς τοῦ σπουδῆς. Μνημονεύει ἀκόμη μὲ συγκίνηση τὸν Κερκυραῖο διαπρεπὴ φιλόλογο καὶ ἱστορικὸ Ἀνδρέα Μουστοξύδη, ὁ ὁποῖος τοῦ μετέδωσε ἀπὸ πολὺ νωρὶς τὴ διψα τῆς μόρφωσης²¹.

Ἦδη ἀπὸ τὸ 1837, στὸ Παρίσι, σχετίστηκε μὲ δύο γνωστοὺς ἑλληνιστές, τὸν Φελίξ Ντέεκ, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα ἔργα τοῦ εἶχε ἐκδώσει ἑλληνογαλλικὸ λεξικὸ καὶ εἶχε μεταφράσει στὰ γαλλικὰ ποιήματα τοῦ Ἀθανάσιου Χριστόπουλου, καὶ τὸν Ἐμιλ Ἐγκέρ, καθηγητὴ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, γνωστὸ καὶ γιὰτὶ κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν στὸ Πανεπιστήμιο ἀπέριψε τὴν ἐρασμιακὴ προφορά²².

18. Α. Πολίτης, «Ἑλληνικὸς ρομαντισμὸς (1830-1880)». *Θέματα τῆς λογοτεχνίας μας*. Δεύτερη σειρά. Ἐκδόσεις Κωνσταντινίδη, Θεσσαλονίκη χ.χ., σ. 100.

19. *Αὐτοβιογραφικὰ Ἀπομνημονεύματα*, ὁ.π., σ. 22 καὶ 74.

20. Στὰ *Μετὰ θάνατον*, ὁ.π., σ. 339-346 καὶ 414-452, δημοσιεύονται: α) «Ὁ δημοδιδάσκαλος». Πονημάτιον τοῦ Κ. Κορμενέν, μεταφρασθὲν μετὰ τινων προσθηκῶν καὶ β) «Ἵπνῳμα περὶ τοῦ κατωτέρου κλήρου καὶ περὶ ἐκπαιδεύσεως. Πρὸς τὸν κ. Κωνσταντῖνον Λομβάρδον. Ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως». Τὸ δεύτερο κείμενο γράφτηκε τὸ 1865 καὶ γνώρισε μεγάλη δημοσιότητα,

21. *Αὐτοβιογραφικὰ Ἀπομνημονεύματα*, ὁ.π., σ. 26.

22. Οἱ ἀναφορὲς στοὺς δύο αὐτοὺς ἄνδρες εἶναι πολλῆς (βλ. κυρίως *Αὐτοβιογραφικὰ Ἀπομνημονεύματα*, ὁ.π., σ. 19-20, 31, 123, 304-305, 328-329). Τὸ τελευταῖο: «Λόγος ἐπιτάφιος εἰς τὸν Γάλλον φιλέλληνα Emile Egger» καὶ στὰ *Μετὰ θάνατον*, ὁ.π., σ. 669-670. Ἐπίσης, Ν. Ι. Σαρίπολος, «Φῆμιξ Ποθητὸς Δεαῖχος (Félix Désiré Dehèque)», *Πανώρα*, τόμ. 22, φιλ. 508, 15.5.1871, σ. 83-87.

Ὁ πρῶτος ἐπὶ ἑπτὰ χρόνια παρέδιδε στὸν Σαρίπολο ιδιαίτερα μαθήματα γαλλικῆς καὶ λατινικῆς γλώσσας καὶ ὁ δεύτερος ἐπὶ πέντε χρόνια τὸν δίδασκε ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλολογία. Καὶ μὲ τοὺς δύο αὐτοὺς Γάλλους κλασικοὺς φιλόλογους συνδέθηκε μὲ μακρόχρονη καὶ θερμὴ φιλία, ὥστε νὰ τοὺς συμπεριλάβει μαζί μὲ τὸν Ἰωάννη Κωλέττη καὶ τὸν Δημήτριο Βούλγαρη στοὺς μόνους «πολύτιμους φίλους» του²³. Ἀπὸ αὐτοὺς γνώρισε καὶ σχετίστηκε μὲ ἄλλους Γάλλους λογίους, ὅπως τὸν Pouqueville, τὸν Boissonade, τὸν W. Brunet de Presle, ὅλους μελετητὲς τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, ἱστορίας καὶ ζωῆς²⁴.

Οἱ γνώσεις του διοχετεύτηκαν σὲ μελέτες ποὺ σχετίζονταν μὲ τὴν ἱστορία (γιά παράδειγμα στὶς ἐκτενεῖς βιβλιοκρισίες ἱστορικῶν ἔργων), στὰ ἄρθρα του, ποὺ διανθίζονταν μὲ ἀποσπάσματα ἀρχαίων κειμένων ἀλλὰ καὶ στὶς ἀγορεύσεις του ἢ στὶς νομικὲς του μελέτες, στὶς ὁποῖες συχνὰ στήριζε τὰ ἐπιχειρήματά του μὲ ἀναδρομὲς στὴ σκέψη τῶν προγόνων μας.

Ὁ ἴδιος ἔγραφε, ἄλλωστε, γιὰ τὸ «τρυφερόν καὶ ὠραῖον αἶσθημα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον πᾶσα γνήσιος ἑλληνικὴ ψυχὴ κυριεύεται ὁσάκις τῆς παρουσιασθῇ περίστασις νὰ ἐπαινέσῃ τοὺς μεγάλους προγόνους της»²⁵.

Θὰ περιοριστῶ ἐδῶ νὰ μνημονεύσω ἀπλῶς ὁρισμένες μελέτες του ποὺ φανερώνουν συστηματικὴ ἐνασχόληση μὲ τὰ κλασικὰ κείμενα. Μιὰ πρώτη, νεανικὴ του ἐργασία εἶναι ὁ «Βίος Ζήνωνος τοῦ Κιτιέως», ποὺ διαβάστηκε σὲ συνεδρίαση τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας «Κοραῆς»²⁶.

Τὸ 1866 δημοσίευσε στὴν ἐφημερίδα Κλειῶ τῆς Τεργέστης, τὴν «Πολιτικὴ μελέτῃ ἐπὶ τοῦ Προμηθέως Δεσμώτου τοῦ Αἰσχύλου», μιὰ ἐνδιαφέρουσα ἀνάλυση τῆς τραγωδίας, ἡ συχνὴ ἀνάγνωση τῆς ὁποίας ἔγραφε ὅτι τοῦ δυνάμωσε τὴ θέληση καὶ τὸ φρόνημα²⁷.

Τὸ 1879 σὲ συνεδρίαση τῆς Βελγικῆς Ἀκαδημίας παρουσίασε ἀνακοίνωση μὲ τίτλο «Essai politique et moral sur Thucydide»²⁸.

Τέλος, ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1850 σχεδίαζε μεγάλῃ φιλολογικὴ ἔκδοση τῶν *Πολιτικῶν* τοῦ Ἀριστοτέλη μὲ σχολιασμὸ ποὺ θὰ ἀποδείκνυε τὴ σχέση τῶν θεωριῶν τοῦ μεγάλου Σταγειρίτη φιλόσοφου μὲ τὸ συνταγματικὸ πολίτευμα. Λόγω τῆς μεγάλης δυσκολίας ἐνὸς τέτοιου ἐγχειρήματος δὲν μπόρεσε νὰ ὀλοκληρώσει τὴν ἐργασία αὐτή, ἀν καὶ τὸν ἀπασχόλησε ἐπὶ πολλὰ χρόνια.

23. *Αὐτοβιογραφικὰ Ἀπομνημονεύματα*, β.π., σ. 304-305.

24. *Στὸ ἴδιο*, σ. 20.

25. *Τὰ μετὰ θάνατον*, β.π., σ. 279.

26. Δημοσιεύτηκε στὰ *Μετὰ θάνατον*, β.π., σ. 279-296.

27. Ἡ μελέτῃ ἀναδημοσιεύτηκε στὸ ἴδιο, σ. 492-513. Ἡ κρίσις γιὰ τὴν τραγωδίαν προέρχεται ἀπὸ μιὰ συνομιλία του μὲ τὸν Γεώργιο Α' (*Αὐτοβιογραφικὰ Ἀπομνημονεύματα*, β.π., σ. 109).

28. *Στὸ ἴδιο*, σ. 291.

Ὁ ἴδιος γράφει ὅτι οἱ ἀπολύσεις ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο καὶ ἡ δικηγορία δὲν τοῦ ἄφησαν τὸν ἀναγκαῖο χρόνο νὰ ἀφοσιωθεῖ ἀπερίσπαστος στὴ μελέτῃ του²⁹.

Μία μόνο ἐργασία τοῦ σχετικὴ μὲ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία μᾶς εἶναι γνωστὴ, ἡ «Πολιτικὴ μελέτῃ ἐπὶ τῶν Κρητικῶν γάμων» τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπέλιου, δημοσιευμένη στὸ περιοδικὸ *Πανδώρα*. Σχολιάζοντας τὸ μυθιστόρημα αὐτὸ ὁ Σαρίπολος βρῖσκει τὴν εὐκαιρία νὰ παρουσιάσει τὸ χαρακτὴρα τοῦ Ἑλλήνα τόσο τοῦ δέκατου ἔκτου αἰῶνα ὅσο καὶ τῆς σύγχρονης ἐποχῆς, προβάλλοντας τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰ προτερήματα τοῦ, μὲ παρατηρήσεις ποὺ στηρίζονται στὰ διάφορα μυθιστορηματικὰ πρόσωπα ἢ στὶς καταστάσεις ποὺ πλάθει ὁ Ζαμπέλιος. Ἡ κριτικὴ τοῦ ἔχει ὡς ἀφετηρία τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος μελετώντας τὴν ἱστορία διδάσκεται μὲ τρόπο εὐχάριστο, ἐπειδὴ δὲ τὰ ἱστορικὰ ἔργα δὲν εἶναι εὐλήπτα στοὺς «πολλοὺς», ἔρχεται ὡς συμπλήρωμα τὸ σοβαρὸ ἱστορικὸ μυθιστόρημα «ἵνα ἡ εἰκὼν ᾗ κεχρωματισμένη, ποικίλον τὸ ἔνδυμα, τὸ δρᾶμα ἐν πράξει, διαλέγεσθαι δὲ τὰ πρόσωπα καὶ εἶναι πλήρη τὴν σκηνογραφίαν»³⁰.

Ἀξίζει, ἀκόμη, νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ὁ Σαρίπολος ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀριθμὸ ἄρθρων ποὺ δημοσίευε σὲ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς, ἦταν τακτικὸς συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ *Πανδώρα* (1850-1872) καὶ ἀπὸ τὸ 1869 ἐπίτιμο μέλος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός³¹.

Ἄς προστεθεῖ ὅτι στὸ τέλος τῶν *Ἀπομνημονεύματων* τοῦ, στὴν ἐγγραφή γιὰ τὸ 1866, ἐπιχειρεῖ ἕναν παραλληλισμὸ τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ ὄχι μὲ ἄλλον διακεκριμένο νομικὸ ἀλλὰ μὲ ἕναν φιλόλογο, τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ, τὸν ὁποῖο, ὅπως γράφει, θεωροῦσε ἀπὸ νεανικὴ ἡλικία ὑπόδειγμα παιδείας καὶ ἀρετῆς. Τὰ ἔργα, ἄλλωστε, τοῦ Κοραῆ ἐμφανίζονται πολλὴ νωρὶς στὶς παραγγελίες βιβλίων τοῦ Σαρίπολου³². Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς ὁμοιότητες, οἰκογενειακῆς καταγωγῆς, σπουδῶν, ἐπιλογῆς φίλων, προχωρεῖ σὲ σύγκριση τῶν χαρακτῆρων τους, μὲ κύριο κοινὸ χαρακτηριστικὸ τὴν τάση ἀνεξαρτησίας καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς γνώμης, καὶ καταλήγει: «εἰργάσθημεν ἀνενδότης ἐκάτερος, εἰς

29. Στὸ ἴδιο, σ. 39, 323-324. Βλ. καὶ *Τὰ μετὰ θάνατον*, ὅ.π., σ. 309, σημ. 1, ὅπου ἀναφερόμενος σὲ παρανόηση τῆς γνωστῆς φράσης τοῦ Ἀριστοτέλη «οὐδὲν ἐν τῷ νῷ δὲ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει» στὸ ἐναρκτήριο μάθημά του (14.10.1846), σχολιάζει: «Πᾶσαι αἱ μεταγενέστεραι συγγραφαί μου, ἀπ' οὗ τὸν Ἀριστοτέλη ἀκριβέστερον ἐμελέτησα, ἔσονται εἰς μνημεῖον μεταμελείας περὶ τῶν ἐνταῦθα ἐκ νεανικῆς συναρπαγῆς κακῶς περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰρημένων μου». Τὸ «ἁλόος» αὐτὸ ἐπισημαίνει καὶ ὁ Στέφανος Κουμανούδης, ἀκροατὴς τοῦ μαθήματος (*Ἡμερολόγιον 1845-1867*. Ἰκάρος, Ἀθήνα 1990, σ. 61-62).

30. *Πανδώρα*, τόμ. 22, φυλλ. 512, 15.7.1871, σ. 169-177.

31. Μὲ ἀριθμὸ μητρώου 155. Εὐχαριστῶ τὸν κ. Γεράσιμο Γ. Ζώρα γιὰ τὴν πληροφορία.

32. Ὡς τὸ 1836 ἔργα τοῦ Κοραῆ παρουσιάζονται σὲ δύο τουλάχιστον παραγγελίες βιβλίων του, βλ. *Προσωπικὸν Ἀρχεῖον*, ὅ.π., σ. 35 καὶ 293. Βλ. καὶ *Αὐτοβιογραφικὰ Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., σ. 332.

προαγωγήν τῆς γλώσσης, ὁ μὲν Κοραῆς φιλολογικῶς, ἐγὼ δέ, κυρίως μὲν διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὅρων τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν, ἃς πρῶτος ἐν Ἑλλάδι διδάξας ἐμόρφωσα, καὶ δι' ἐμοῦ εἰς τὴν κοινὴν εἰσῆχθησαν χρῆσιν, ἐμμέσως δὲ καὶ αὐτῆς τῆς γλώσσης, ὁσημέραι δι' ἐκάστης τῶν ἐμῶν συγγραφῶν ἄγων αὐτὴν πρὸς τὸ τῆς πάλαι ἀρχέτυπον»³³.

Ἀπομένει, πιστεύω, νὰ ἀπαντηθεῖ ἓνα εὐλογο ἐρώτημα: Ποιά εἶναι ἡ σημασία αὐτῆς τῆς πτυχῆς τῆς πνευματικῆς δημιουργίας τοῦ Ν. Σαρίπολου; Ὁ ἐλληνικὸς δέκατος ἑνατὸς αἰώνας στὰ πλαίσια τοῦ ρομαντισμοῦ ἔχει νὰ ἐπιδείξει σειρὰ ὀλόκληρη προσωποποιήτων πού μαζί μὲ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν πολιτικὴ καλλιέργησαν τὴ λογοτεχνία. Μορφὲς τοῦ ρομαντισμοῦ ἀλλὰ καὶ δείγματα μιᾶς κοινωνίας ρευστῆς, πού διαμορφώνεται μὲ ἀνάγκες καὶ αἰτήματα, —κάποτε ἀλληλοσυγκρουόμενα—, ἐνὸς κράτους πού ἀγωνίζεται νὰ καλύψει μὲ ἄλλα τὶς διαφορὲς τοῦ ἀπὸ τὴν «πολιτισμένην» Εὐρώπη.

Γεώργιος Τερτσέτης, Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς, Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλόγος, Θεόδωρος Ὁρφανίδης, Δημήτριος Βερναρδάκης, Στέφανος Κουμανούδης, Παῦλος Καλλιγᾶς, Ἀγγελος Βλάχος, Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, Ἰάκωβος Πολυᾶς. Ἀπαριθμῶ μόνο ἐλάχιστους, τοὺς περισσότερο γνωστούς, πού πλαισιώνονται, ὅμως, ἀπὸ πλειάδα ἄλλων κατώτερων στιχουργῶν ἢ μὲ λιγότερο σημαντικὸ ρόλο στὴ δημόσια ζωὴ τοῦ τόπου. Στὴν ὀρθὴ παρατήρηση τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ: «Ὁ ποιητὴς [στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα] ἔχει κατεξοχὴν πολιτικὴ τοποθέτηση μέσα στὴν ἐλληνικὴ κοινωνία· τὸ φαινόμενο θὰ συνεχισθεῖ, ἀκμὴ, κάμψη, παρακμὴ, ὡς τὴ γενιὰ τοῦ '80»³⁴, μπορούμε νὰ ἐπισημάνουμε καὶ τὴν ἀντίστροφη τάση: τὴν ἴδια περίοδο ὁ πολιτικὸς ἢ ὁ ἐπιστήμονας προβάλλει τὴ λογιόσυνη τοῦ κατεξοχὴν μὲ τὴν ποίησιν.

Ἡ ἐκφραση τῶν συναισθημάτων καὶ ἡ ἀποκάλυψη τῶν ἰδεῶν μὲ τὴ στιχουργία τείνω νὰ πιστεύω ὅτι ἀποτελεῖ «κοινωνικὸ προτέρημα» στὰ χρόνια αὐτά. Ὡς θυμηθοῦμε καὶ τὸ παράδειγμα τῶν ξένων: Μπερανζέ, Λαμαρτίνος, Οὐγκό, Μπάυρον· τοὺς μνημονεύω ἀκριβῶς γιατί θαυμάστηκαν ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες ἐπειδὴ συνδύαζαν τὴ λογοτεχνικὴ δημιουργία μὲ τὴ δράση.

Ὁ Δημαρᾶς τοποθετεῖ τὸν Σαρίπολο ἀνάμεσα στοὺς τελευταίους διαφωτιστές, μαζί μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο, τὸ Στέφανο Κουμανούδη, τὸν Εὐθύμιο Καστόρχη, τὸν Παῦλο Καλλιγᾶ, τὸν Μιχαὴλ Ποτλῆ καὶ ἄλλους. Ἐπισημαίνει, ὅμως, καὶ κάποια ρομαντικὰ του χαρακτηριστικά, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὸ ὅτι στὰ 1865 πρότεινε νὰ διορίζονται οἱ ἱερεῖς ὡς δημοδιδάσκαλοι³⁵. Φωτίζοντας τὸν Σαρίπολο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν λογοτεχνικῶν του

33. Αὐτοβιογραφικά Ἀπομνημονεύματα, ἔ.π., σ. 331-338.

34. Κ. Θ. Δημαρᾶς, Ἑλληνικὸς ρομαντισμός. «Ἑρμῆς», Ἀθήνα 1982, σ. 187.

35. Βλ. ἀντίστοιχα Κ. Θ. Δημαρᾶς, Νεοελληνικὸς διαφωτισμός. «Ἑρμῆς», Ἀθήνα

ἐνδιαφερόντων, βλέπουμε πόσο νωρίς δέχτηκε τὴν ἐπίδραση τοῦ ρομαντισμοῦ. Οἱ δύο τάσεις φαίνονται, πάντως, νὰ ἰσορροποῦν ἄρμονικὰ στὴ σκέψη του.

Ἡ παρουσίαση, ἀκριβῶς, τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας καὶ τῶν φιλο-λογικῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ Σαρίπολου μᾶς βοηθᾷ νὰ ὁλοκληρώσουμε τὴν περιγραφή τῆς προσωπικότητάς του, καθὼς ἀνακαλύπτουμε τὶς εὐρύτερες καὶ βαθύτερες ρίζες ποὺ ἔθρεψαν καὶ διαμόρφωσαν τὸ πνεῦμα του.

Ἡ μελέτη τῶν ποιημάτων του δὲν ἔχει, βέβαια, στόχο νὰ προσθέσει ἓναν ἀκόμη ἐκπρόσωπο τοῦ ἑλληνικοῦ ρομαντισμοῦ στὴν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας μας³⁶. Τὸ ἔργο του, ἄλλωστε, ἀξιολογικὰ εἶναι ἀσήμαντο.

Ἡ περίπτωσή, ὅμως, τοῦ Σαρίπολου μᾶς βοηθᾷ στὴν ἐξέταση τῶν συνθηκῶν ποὺ διαμόρφωσαν ἓναν νέο ποιητὴ τῆς ρομαντικῆς περιόδου, καθὼς ἀθροιστικὰ ἐπιβεβαιώνει ὀρισμένες εὐρύτερες παρατηρήσεις, ποὺ ἀφοροῦν:

α) στὸ ταξίδι ‘Αθήνα-Παρίσι-‘Αθήνα (γιὰ ὀρισμένους λογοτέχνες μόνο νοερό), τὸ ὁποῖο σὲ ἓνα εὐρύτερο σχῆμα μπορεῖ νὰ περιλαμβάνει καὶ τὶς πόλεις Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη, Ρώμη, μὲ ὅλα τὰ ἰδεολογικὰ καὶ λογοτεχνικὰ μηνύματα ποὺ μεταφέρουν τὰ ὀνόματα αὐτά.

β) στὸ δυναμικὸ πόλο τῶν ἀδελφῶν Σούτσων, ὡς κριτῶν τῆς λογοτεχνίας τῶν νέων ἀλλὰ καὶ ὡς μόνων οὐσιαστικῶν προτύπων ἀκόμη καὶ γιὰ ποιητὲς ποὺ εἶχαν γνωρίσει τὸν Σολωμὸ (ἀλλὰ δὲν ἀνῆκαν στὸ στενὸ του κύκλο).

γ) στὴ λογοτεχνικὴ παραγωγή, ποὺ φθίνει μὲ τὴν πάροδο τῆς ἡλικίας, καθὼς ἡ ποιητικὴ δημιουργία συνδυάζεται μὲ τὴ μελαγχολία καὶ τὴ νεότητα, ὅχι μόνο ὡς λογοτεχνικὸ μοτίβο ἀλλὰ καὶ ὡς κοινωνικὸ φαινόμενο.

δ) στὴ σύνδεση τῶν ἰδεῶν τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τοῦ ρομαντισμοῦ, χαρακτηριστικὴ τῶν ζυμώσεων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, καὶ τέλος

ε) στὴν ἐπιδίωξη τῆς ὁλότητας τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου μέσω τῆς εὐρύτατης πνευματικῆς καλλιέργειας, τῆς ἐνασχόλησης μὲ φιλολογικὰ ζητήματα καὶ τῆς ἀφοσίωσης στὴ μελέτη τῶν κλασικῶν συγγραφέων.

Στὴν ἐποχὴ μας, ποὺ πρυτανεύει ὁ ἐπαγγελματισμὸς καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξειδίκευση, τὸ ἰδεῶδες τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου ἔχει μεταβληθεῖ. Ἡ ἐνασχόληση μὲ φιλολογικὰ ζητήματα δὲν ἀποτελεῖ πιά συνηθισμένο φαινόμενο,

1977, σ. 118 καὶ τοῦ ἴδιου, *Ἑλληνικὸς ρομαντισμὸς*, ὁ.π., σ. 387 καὶ 389. Καὶ στὰ δύο ἔργα ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ἀναφορὲς στὸν Σαρίπολο.

36. Βλ. ὅμως ὅσα γράφει ὁ Κ. Χρυσάνθης: «Ἀσφαλῶς μὲ τὴ δημοσίευση τοῦ ποιήματος αὐτοῦ ἐπεκτείνεται ἡ περίοδος τῆς κυπριακῆς ποίησης ἀρκετὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν καθαρευουσιάνων κυπρίων ποιητῶν στὶς πρῶτες κυπριακὲς ἐφημερίδες (1878 καὶ ὕστερα)», (ὁ.π., σμμ. 1, σ. 199).

ἔξω ἀπὸ τὸν περιορισμένο κύκλο τῶν εἰδικῶν. Ἀκόμη καὶ ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ λογοτεχνία συντελεῖ στὴν ὁλοκλήρωση τοῦ πνευματικοῦ καὶ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου ἀμφισβητεῖται. Εἶναι, λοιπόν, ιδιαίτερα σημαντικό νὰ θυμόμαστε καὶ νὰ μνημονεύουμε τὸ γεγονός ὅτι αὐτὰ τὰ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα συνέβαλαν στὴ δημιουργία πολλῶν μεγάλων προσωπικοτήτων τῆς χώρας μας.